

Tveta kyrkogård

Mörlunda-Tveta församling, Linköpings stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Linköpings stift 2004

Cecilia Ring

Kalmar läns museum, kyrkoantikvariska rapporter 2005

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik	5
Kort kyrkogårdshistorik	5
TVETA KYRKOÅRD	6
Sockenbeskrivning	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	8
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	10
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	15
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl

bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Linköpings stift bildades i början av 1100-talet och omfattade då Småland, Öland och Gotland. Ur Smålandsdelen bildades 1163 Växjö stift. Sin nuvarande omfattning erhöll Linköpings stift 1603, då södra delen av Kalmar län och Öland avskildes och bildade Kalmar stift, senare 1916 tillfört Växjö stift.

Under medeltid utgjordes Småland av ett tiotal små folkland i gränsområdet mellan västra och östra Götalands slättbygder i norr och de gammaldanska landskapen vid rikets gräns i söder. Kust- och inlandsbygder var glest befolkade och politiskt tycks området ha varit svagare knutet till det svenska riket än övriga landskap. Först i slutet av 1200-talet började området framträda i rikspolitiskt sammanhang. De tidigmedeltida kyrkorna var oftast små enkla träbyggnader utan torn. Först under senare del av medeltiden började man bygga av sten, vilket krävde helt annat kunnande och en större ekonomisk insats. I de förhållandevis fattiga smålandssocknarna fortsatte man dock traditionen att bygga i trä. De stenkyrkor som uppfördes var få och tillkom i huvudsak i de rikare bygderna. Någon större byggverksamhet förekom inte under senmedeltiden och århundradena därefter. I stort stod kyrkorna kvar orörda sånär som på nödvändiga underhållsarbeten och reparationer i samband med krig och annan skadegörelse.

En kraftigt växande befolkning och nya idéströmningar om gudstjänstrummets utformning skapade under 1700- och 1800-talen nya behov. Nu raserades, med några få undantag, flertalet av de gamla otidsenliga kyrkorna och de som blev kvar utsattes för omfattande om- och tillbyggnader. I en kunglig förordning 1776 föreskrevs att de nya byggnaderna skulle uppföras i sten, vilket också bidrog till att äldre träkyrkor dömdes ut och ersattes. Många av de nya kyrkorna ritades av tidens mest framstående arkitekter knutna till det av Kungl. Majt. inrättade Överintendentämbetet, vars uppgift var att granska förslagen till de stora, ljusa och luftiga kyrkorummen utformade enligt den nyklassicistiska tidsandan. För kyrkorna innebar 1800-talets senare del och tidigt 1900-tal en restaurerings- och ombyggnadsperiod, där nyklassicismens rena formspråk övergavs för skiftande stilimiterande ideal. Med alla medel försökte man anpassa såväl gamla som nya kyrkor till de nya idéerna – nygotik, nyrenässans och nybarock. Nya liturgiska och funktionella krav och nya smakriktningar har därefter fortsatt att förändra kyrkorummen in i vår tid.

Linköpings stift omfattar idag Östergötlands län, nordöstra delen av Jönköpings län och norra delen av Kalmar län. Kalmar läns del består av Norra och Södra Tjusts kontrakt samt Sevede-Aspelands kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser anlagda före 1940 och skyddade enligt lagen om kulturminnen (SFS 1988:950). Av dessa är Pelarne (trä) och S:ta Gertrud i Västervik (sten), Tveta (sten/trä), och Törnsfall (tegel/sten) till ursprung bevarade medeltida kyrkor.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att bränning av kroppar förbjöds. Länge begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravingar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor

och hållar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

TVETA KYRKOGRÅRD

Linköpings stift

Fastighetsbeteckning: Tvetå 5:1, Tvetå socken, Hultsfreds kommun, Aspelands härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1885: 998 inv, 1925: 809 inv, 1955: 532 inv, 2003: 129 inv

Sockenbeskrivning

Tvetå socken hade under medeltiden och 1500-talet samma omfattning som den nuvarande socknen. Namnet Tvetå nämns första gången år 1337 som Thweta. Ordet "tvet" betyder uthuggning, röjning. Socken gränsar i söder till Växjö stift och Kronobergs län och ligger i den övre delen av Emådalens bördiga vattenområde. Landskapet är kuperat med stora skogsmarker kring byar och gårdar, som ofta ligger i höjdläge. Ett mindre antal fornlämningar är kända i socknen. Till dem hör ett par boplatser, en hällkista och några gravfält. Kyrkan är uppförd på östra kanten av en mindre höjdrygg med vid utsikt mot Emådalen i öster och omges av ett ålderdomligt odlingslandskap. Kring kyrkans historia finns många livaktiga sägner så som ofta förekommer kring medeltida kyrkor. Enligt traditionen ska offerkällor både till Oden och till Tor ha funnits nära kyrkan. Under medeltiden var det möjligt att segla

ända upp till Tvetå. Från inlandet kunde man lätt komma ner längs Gårdvedaån långt uppifrån trakter ovanför Virserum. Vadstena kloster var länge ägare till stora delar av Tvetå socken. Skogs- och jordbruk är ännu viktiga näringar i socknen även om många invånare numera pendlar till arbeten i bl a Mörlunda och Hultsfred.

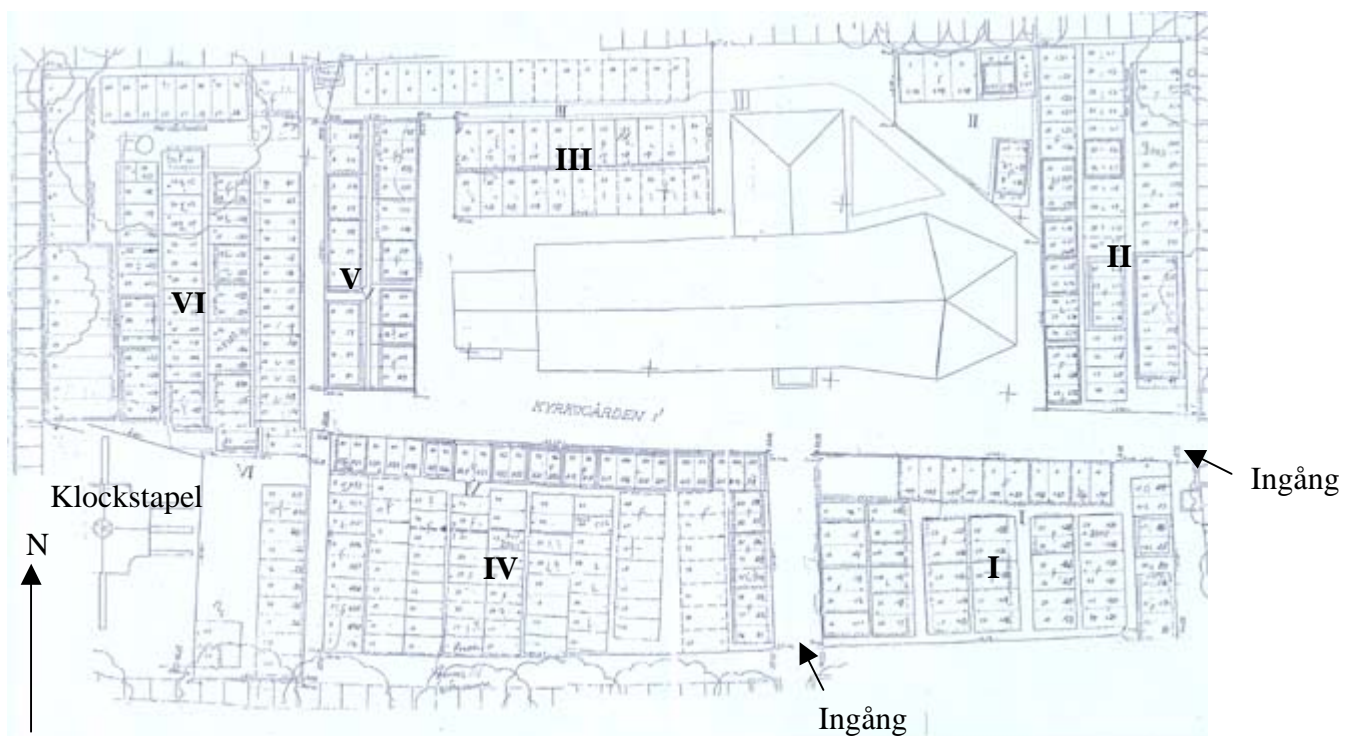
Kyrkomiljön

Tvetå kyrka och kyrkogård ligger relativt ensligt belägna, mitt i ett landskap bestående av åkrar och betesmarker.

Kyrkogården omgärdas av en noggrant lagd kallmurad stenmur och en trädkrans bestående av högresta lövträd. Klockstapeln som står i den sydvästra delen är uppförd på 1600-talet. I klockstapeln finns två klockor varav den ena ska vara från 1500-talet. Intill kyrkogården i nordöst ligger en stallänga som tidigare fungerade som kyrkstall, men som nu är förråd och garage. Här finns också ett utedass, som ännu är i bruk, för kyrkans och kyrkogårdens besökare. Intill kyrkans parkering öster om kyrkogården ligger det gamla skolhuset som också tidvis fungerade som kommunalhus. År 1952 slogs Tvetå kommun ihop med Mörlunda kommun och därefter användes byggnaden endast som skolhus. I mitten på 1950-talet lades även skolan ner. Numera ägs byggnaden av ägarna på Tvetå gård och används till privatbostad.

Kyrkan

Tvetå kyrka består idag av ett långhus av sten, ett mångkantigt kor av liggtimmer i öster, ett litet vapenhus av liggtimmer i väster och en sakristia av sten i norr. Långhusets och sakristians fasader är slätputsade och avfärgade i varmvit kulör. Korets och vapenhusets fasader är klädda med tjärade träspån. Kyrka är en av tre medeltida stenkyrkor, i norra Kalmar län, som till stora delar bevarats. Tvetå kyrka har en byggnadshistorik som går tillbaka till medeltiden. Händelseutvecklingen under de första århundradena är dock osäker och i flera fall finns olika uppgifter. Den ursprungliga kyrkan som brukar dateras till 1200-talet, bestod av en tornlös kyrka av sten med långhus och kor. Vapenhuset uppfördes på 1600-talet och koret byggdes till 1726 och möjligen var det vid samma tid som sakristian byggdes. På kyrkans norra fasad finns en ristning i putsen av två koggar, ristningen har daterats 1200- 1300-tal.

Karta över Tvetå kyrkogård

Kyrkogårdens historik

Tveta kyrkas historia tar sin början vid slutet av 1200-talet. Den äldsta kyrkogården bör ha tillkommit vid samma tidpunkt, men hur den medeltida kyrkogården såg ut vet vi inte idag. Klockstapeln som står i den sydvästra delen av kyrkogården uppfördes på 1600-talet. På en kolteckning av August Danielson från 1849 avbildade han kyrkan från nordost. Kyrkan liksom klockstapeln är avbildade. På södra sidan om kyrkan syns taket på en byggnad vilken skall ha varit ett porthus. Porthuset skall enligt uppgift ha varit uppfört i trä, haft stora dubbeldörrar och två våningar. Den övre våningen skall ha varit lägre och försedd med skottgluggar i försvarssyfte. På en skiss gjord 1863 av N. J. Löfgren kan man se att kyrkogården har haft samma omfattning under en lång tid. Kyrkogårdsmuren följer på skissen samma sträckning som idag. Porthuset har nu rivits och på ritningen avbildades istället grindstolparna liksom grindarna i söder. Stolparna ser likadana ut som dagens men grinden i söder har en annan utformning. Den södra grinden har alltså bytts ut vid något tillfälle. På grindstolparna finns än idag de gamla upphängningsanordningarna kvar. En intressant detalj på Löfgrens skiss är det träd som finns avbildat vid västra kyrkogårdsmuren. Det är sannolikt det kastanjeträd som fortfarande växer på kyrkogården. Familjegravar fanns vid den här tiden längs kyrkogårdens södra och sydöstra mur liksom öster om kyrkan där ett fåtal äldre gravvårdar fortfarande finns kvar. Resterande ytor bör ha nyttjats för allmänna begravningar. År 1892 och 1922 finns uppgifter om att klockstapeln renoverades. År 1928 omtäcktes portstolparna, putsen lagades och vitkalkades och nya kulor i samma form som de gamla sattes dit.

På fotografier från 1918 och 1923 är kyrkogården nästan ängslik och gravvårdarna är till största delen av trä, i form av kors eller så kallade stavar. Ett fåtal gravstenar i svart granit syns också på bilderna i östra delen av kyrkogården. Större delen av kyrkogården utnyttjades till allmänna gravplatser runt 1920. Tätt stående enkla gravvårdar av trä är typiska, i den här länsdelen, för linjegravsområden vid 1900-talets början. På fotografierna kan man också urskilja kullar av gräs och murgröna. En annan intressant detalj är de pärlkransar som sitter fästa på trävårdarna eller finns nedlagda på gravplatserna. Kransarna tillverkades i södra Europa och importerades till Sverige. De var gjorda av svarta glaspärlor uppträdde på ståltråd. Under ett hölje i mitten av kransen fanns en bild av den lidande Kristus, en ängel eller någon annan religiös symbol. Pärlkransarna bars framför kistan vid begravningen och fick sedan ligga på graven tills ståltråden rostade sönder. I samband med andra världskriget försvann det svenska bruket av pärlkransar.

År 1932 beskrevs kyrkomiljön enligt följande: ”*Ett sällsynt harmoniskt intryck ger kyrkoanläggningen i Tveta med den högresta och smäckra klockstapeln, den lilla intressanta kyrkan och den idylliska och välvårdade kyrkogården, försedd med ett stort antal trävårdar, vilka så ofta giva en säregen och fin karaktär åt de småländska begravningsplatserna. Tyvärr ha numera de fabriksgjorda granitvårdarna även här börjat öva sin fördärliga verkan på vissa delar av kyrkogården...*”. På ett flygfotografi från mitten av 1930-talet är det dock en helt annan kyrkogård som syns. Kvarteren är avgränsade med raka grusade gångar mellan dem. I kvarter V och VI verkar det vara familjegravar som är täckta med grus eller jord liksom gångarna runt om och i kvarteren. Flera faktorer talar för att kyrkogården genomgick en omläggning någon gång mellan 1923 och 1935. Sannolikt var det då merparten av trävårdarna tog bort.

På en uppmätning över kyrkogården gjord av Johannes Dahl 1947 är kyrkogården ordnad med dagens kvarter och raka gångar mellan och i kvarteren. Här ser man en tydlig uppdelning mellan köpegravarna/familjegravarna och de allmänna gravarna. Väster och öster om koret

var det familjegravar medan de allmänna gravplatserna fanns söder och norr om kyrkan. Samma arkitekt upprättade år 1948 ett förslag till ”ordnande av gamla kyrkogården samt utvidgning i väster”. Utvidgningen blev inte av och istället ”uppordnade” man den befintliga kyrkogården. Den största förändringen genomfördes i kvarter I. Enligt planen skulle nya familjegravar omgärda kvarteret i norr, väster och öst. I övrigt ordnade man kvarter I så att fler platser skapades, troligen på så sätt att gravraderna ryggställdes mot varandra. Mellan gravraderna fanns gångar av jord. Det var också vid denna tid som det planerades för familjegravar i kvarter III. Fortfarande var det planlagt för allmänna gravar söder om kyrkan. Vid början av 1970-talet skall dock, enligt uppgift, mycket få rester efter allmänna linjen ha funnits kvar på kyrkogården.

År 1969-70 upprättades en ny gravkarta av K-konsult i Vimmerby och den skiljer sig mycket lite från det förslag som upprättades 1948. Gravkartan är dock mer detaljerad än de tidigare kartorna och man ser att vissa gravvårdar varit omgärdade med häckar och stenramar och till exempel hade familjen Thunbergs gravplats en omgärdning med granit pelare och gjutjärnskedja.

Under 1970-talet genomgick Tveta kyrkogård liksom många andra kyrkogårdar en stor förändring. Då såddes grus- och jordgravarna igen med gräs liksom de gångar av trampad jord som fanns i kvarter I, II och IV och en del omgärdningar och stenramar tas bort. Arbetena gjordes för att rationalisera vården av kyrkogården.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Fram till Tveta kyrka ringlar sig fortfarande idag en grusväg och kyrkan är omgiven av betesmark. Kyrkogården omgärdas av en stenmur med kraftiga vitputsade grindstolpar vid ingångarna. Gravplatserna finns runt om kyrkan och är indelade i sex kvarter. Kyrkogården har en ordnad struktur med gångar som skiljer de olika gravplatsområdena åt. I det nordvästra hörnet, kvarter IV samt öster om sakristian, kvarter II, finns flera av kyrkogårdens äldsta gravvårdar. Här vilar bland annat flera medlemmar ur familjen Danielson, Svensén, kvarter VI, och Ugarph, kvarter II. Hela kyrkogården är besådd med gräs. Ett flertal tomma platser finns främst i kvarter III. I det sydvästra hörnet av kyrkogården finns klockstapeln.

Ingång i öster. (KI Tveta kyrkog 019)

Grusvägen fram till kyrkan och kyrkogårdsmuren från sydöst. (KI Tveta kyrkog 023)

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad stenmur i natursten. På en mindre sträcka i den nordöstra delen är det en vallmur. Muren är beväxt med mossa på ovensidan. Uppe på norra kyrkogårdsmuren växer en häck av häckoxbär. Utanför muren är det planterat träd så som ask, alm och lönn.

Ingångar

Det finns två ingångar till kyrkogården. Ingången i öster har fyrkantiga grindstolpar murade i tegel och slätputsade. Stolparna är avfärgade i vitt, har tälttak med lagda träspån och rund knopp i trä. Grinden är en dubbel smidesgrind.

Den andra ingången finns i söder och är något smalare men i övrigt lik den östra.

Vegetation

Trädkrans: Tätt mot söder och väster i övrigt mer spridd av alm, ask och lönn. I väster står ett kastanjeträd på insidan av muren.

Övrigt:

Häck av häckoxbär finns längs större delen av insidan av norra kyrkogårdsmuren. I nordvästra hörnet av kyrkogården finns en syrenhäck.

Gångsystem

Raka grusade gångar finns runt hela kyrkobyggnaden och mellan de olika gravkvarteren. Gångarna löper i öst- västlig och nord-sydlig riktning. Längs den södra muren löper en grusgång utom längst i väster där gräsmattan tar vid. En bredare grusgång går, i öst – västlig riktning, från den östra ingången fram till gravkvarter VI. En mindre trappa finns, på grund av nivåskillnader, på baksidan av sakristian.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns gravvårdar från mitten av 1800-talet och fram till idag. Höga stående vårdar dominerar i kvarter II och VI. Här finns även de äldsta vårdarna. I övrigt domineras de andra kvarteren av låga, stående, rektangulära vårdar. Många gravvårdar bär klassicerande formspråk. Det kan innebära att själva stenen fått en form som efterliknar ett tempel från antiken, eller att kolonner, lagerkransar och dylikt ingår i motivet. På kyrkogården finns också liggande vårdar från olika tidsperioder, ett fåtal gjutjärnskors samt en vård av sandsten och marmor. Mestadels utgörs materialet i övrigt av grå, svart och röd granit. Ett mindre antal gravplatser har fortfarande stenramar kvar vilket visar att de tidigare varit grus- eller jordtäckta.

Minneslund

Tveta kyrkogård saknar minneslund. Församlingsbor som önskar gravsättas i minneslund hänvisas till minneslundan på Mörlunda kyrkogård.

Byggnader

Klockstapelns är placerad i det sydvästra hörnet av kyrkogården. Den är enligt uppgift uppförd på 1600-talet. Nordväst utanför kyrkogårdsmuren finns en rödfärgad bodlänga, vilken är en del av de gamla kyrkSTALLARNA. Här finns förråd, plats för maskiner och ett utedass.

Övrigt

Vid inventeringstillfället förvarades äldre gravvårdar som tagits ur bruk vid sidan av klockstapeln.

Två mindre trappor leder på ömse sidor av den södra ingången upp till de grusade gångarna längs muren.

I de gamla stallängorna förvaras en del föremål som har hört till kyrkogårdens verksamhet. Här finns de bland annat de galler som tidigare låg vid kyrkogårdens ingångar och som skulle hindra djur från att komma in.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter I och IV

Allmän karaktär

Kvarter I och IV är belägna söder om kyrkan. Kvarter I avgränsas i söder och öster av kyrkogårdsmuren och i norr och väster av grusbelagda gångar. Kvarter IV avgränsas i söder av kyrkogårdsmuren och omgärdas i övrigt av grusgångar. Mellan kvarter I och IV finns en grusgång. Kvarteren består av ungefär 56 respektive 107 gravplatser. Gravvårdarna är placerade i ryggställda rader och vända mot öster eller väster. I kvarter I finns det häckar av häckoxel planterat som rygghäckar mellan raderna medan kvarter IV endast har en häck mellan raderna längst i öster. Längs grusgången mot kyrkan är en rad med vårdar vända mot norr. Raden av vårdar längst i öster, i kvarter I, består av ett par höga vårdar medan övriga området mestadels har en låg profil med låga eller medelhöga vårdar. I kvarter IV kan man urskilja rester efter ett linjegravssystem. Båda kvarteren är anlagda i gräsmatta.

Översikt över kvarter I från nordost. (KI Tveta kyrkog 032)

Översikt över kvarter IV från öster. (KI Tveta kyrkog 064)

Gravvårdstyper

Övervägande delen av gravvårdarna är låga stenar av företrädesvis grå eller svart granit men även röd förekommer. Ett mindre antal riktigt små och liggande stenar finns också varav en sten är en natursten. De mindre stenarna är från främst 1930-40-talet och kan vara bevarade vårdar från allmänna linjen. I raden längst i öster står ett par av kvarterens äldsta gravvårdar från början av 1900-talet. Det är bland annat två höga stenar av svart granit. Den äldsta vården i kvarteren är från 1908, kvarter I, och den yngsta från 2004. Raden av gravvårdar som ligger närmast kyrkan, längs grusgången, är familjegravar. Flera av dem har klassicerande stildrag vilket ofta förekommer på vårdar från 1930-50-talet. Kring ett fåtal gravplatser finns stenramar som ligger kvar i gräsmattan. Dominerar gör vårdar från 1940-talet men i övrigt är

det en jämn spridning från 1900-talets alla årtionden. Titlar som förekommer i kvarter I och IV är hemmansägare (6), vaktmästare, skomakarmästare, handlare och smedsmästare. Den dödes hemort anges på övervägande delen av vårdarna.

Gravvård med bevarad stenram, kvarter I (KI Tveta kyrkog 036)

Olika sorters gravvårdar, kvarter IV. De riktigt små är sannolikt linjegravsvårdar (KI Tveta kyrkog 006)

Kulturhistorisk bedömning

I början av 1900-talet användes troligen båda kvarteren till allmänna gravplatser. Fotografier från 1900-talets början visar tätt stående trävårdar. Vid samma tid fanns dock även familjegravar i östra delen av kvarter I. Möjligen var delar av området belagt med grus eller jord. Kvarteren fick sin nuvarande utformning efter ”iordningställandet” 1948 men påverkades även under 1970-talet då i stort sätt alla grusgravar och gångar mellan raderna såddes in med gräs. Sannolikt försvann merparten av trävårdarna under 1940-talet. De flesta vårdarna i kvarteren är låga rektangulära gravvårdar från alla 1900-talets årtionden med en liten övervikt för vårdar från 40-talet. Ett fåtal äldre gravvårdar från slutet av 1800-talet och tidigt 1900-tal finns dock kvar i den östra delen av kvarteret, de utgör en rest från ett äldre skede, och bör bevaras på plats tillsammans med fåtalet stenramar. I kvarter IV kan man möjligen se spåren av ett linjegravssystem från 1930-40-talet.

Kvarter II

Allmän karaktär

Kvarter II är beläget öster och nordöst om kyrkans kor och rymmer enligt gravkartan cirka 65 gravplatser. I kvarteret finns främst familjegravar. I kvarteret finns några av kyrkogårdens äldsta gravvårdar. Kvarteret avgränsas i norr och öster av kyrkogårdsmuren. I söder och väster avgränsas kvarteret av grusgångar. Vårdarna är vända mot öster, väster och söder. Mitt i kvarteret finns en häck av häckoxbär som rygghäck åt två av raderna. Kvarteret är besätt med gräs.

Översikt över kvarter II från sydväst.(KI Tveta kyrkog 041)

Översikt över kvarter II från sydöst (KI Tveta kyrkog 042)

Gravårdstyper

I kvarteret finns både höga stående stenar samt liggande vårdar. Materialet är företrädesvis svart granit. De liggande stenarna finns framförallt i anslutning till familjegravarna, där de ofta finns som senare tillägg vid en äldre stående vård. Här finns kyrkogårdens äldsta gravvård i form av ett gjutjärnskors från 1824 vilket ingår i familjen Ugarphs familjegrav. Övriga familjemedlemmar har liggande vårdar runt om. Intill står en mindre gravvård, från 1855, i sandsten med marmorplatta. Vården har tidigare också haft ett marmorkors fäst på ovansidan, vilket nu är borta. I övrigt finns ytterligare fem vårdar från 1800-talet. Resterande gravvårdar representerar 1900-talets alla årtionden. Yngst är en smidesvård från 1995. Kring tre av gravplatserna finns stenomgärdningar. Titlar som finns på gravvårdarna i kvarteret är advokat/fiskal, hemmansägare, ryttmästare, fanjunkare, kaptan, nämndeman och doktor. På de flesta vårdarna anges den dödes hemort.

Vårdar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal i kvarter II (KI Tveta kyrkog 049)

Tveta kyrkogårds äldsta gravvård. Här är C. I. Ugharp, död 1849, och hans första hustru, död 1824, begravda. (KI Tveta kyrkog 051)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har under 1800-talet och tidigt 1900-tal utgjort område för familjegravar för samhällets övre skikt. Fram till början av 1970-talet var området belagt med grus och/eller jord. Flera av gravplatserna omgärdades av stenramar och häckar samt någon enstaka även med pollare och kättingar. Flera stora släkter så som familjen Ugarph och familjen Thunberg från Tveta gård ligger begravda här. Kvarterets karaktär är beroende av de äldre gravvårdarna

från 1800-talets slut och 1900-talets början. Gjutjärnskorset skall föras in på församlingens inventarieförteckning tillsammans med de äldsta vårdarna från 1800-talets mitt eller tidigare. Rester från kvarterets tid som grusgravsområde, i form av stenramar, bör bevaras.

Kvarter III och V

Allmän karaktär

Kvarter III och V är små kvarter norr och väster om kyrkan. De består av 8 respektive 10 gravplatser. Kvarter III avgränsas i norr av kyrkogårdsmuren, i söder av en grusgång intill kyrkans långhusvägg och i öst och väster av grusgångar. Kvarter V omgärdas på alla sidor av grusgångar. Gravvårdarna är ryggställda med häckar av häckoxel emellan. Framförallt i kvarter III finns det flera tomma gravplatser. Kvarter V består av familjegravar vilka tidigare varit täckta med grus. Båda kvartererna är insådda med gräs.

Kvarter III från väster (KI Tveta kyrkog 054)

Kvarter V från sydväst. Notera de riktigt breda vårdarna. (KI Tveta kyrkog 007)

Gravvårdstyper

Rektangulära, stående och en del mycket breda gravvårdar dominerar i kvarter V medan de i kvarter III är låga stående stenar. Svart och grå granit men även röd förekommer i stenmaterialet. Kvarterens äldsta gravvård är från 1895 och finns i kvarter V. Utöver det finns gravvårdar från 1920-talet och fram till 1990-talet. Titlar anges på ett fåtal av vårdarna; kyrkvärden, häradsdomaren samt fabrikören.

Kulturhistorisk bedömning

På fotografier från 1918 och 1923 samt på uppmätningar från slutet av 1940-talet kan man se att kvarter III tidigare används till allmänna gravplatser. På 1950-talet började man använda kvarteret för familjegravar än idag är bara ett mindre antal platser i bruk.

I kvarter V har begravingar skett åtminstone sedan slutet av 1800-talet. Sin nuvarande struktur fick kvartererna sannolikt på mitten av 1930-talet. Fram till början av 1970-talet var platserna grus- och jordbelagda. En del stenramar finns kvar och dessa bör bevaras. I kvarteret finns en del bl a tidstypiska vårdar från 1930-talet.

Kvarter VI

Allmän karaktär

I västra delen av kyrkogården finns kvarter VI vilket rymmer cirka 100 gravplatser. Kvarteret avgränsas i öster av en grusgång och i övrigt är det kyrkogårdsmuren som utgör avgränsning. I nordvästra delen är en syrenhäck planterad. I södra delen av kvarteret står klockstapeln.

Kvarteret rymmer några av kyrkogårdens äldsta gravvårdar. Kvarteret har delvis en ålderdomlig karaktär. Här har flera av Tveta sockens inflytelserikare familjer sina familjegravar. De flesta vårdarna är vända mot öster och ett mindre antal mot söder.

Kvarter VI från sydväst (KI Tveta kyrkog 014)

Olika gravvårdar i kvarter VI. (KI Tveta kyrkog 074)

Gravvårdstyper

De framträdande gravvårdar som finns i kvarter VI är höga stående vårdar vilka är placerade längs med kyrkogårdsmuren. I övrigt finns mestadels låga rektangulära vårdar. I kvarteret finns två vårdar utformade som kors och ett par större liggande gravvårdar. Svart och grå granit är de dominerade materialen men här finns även en del vårdar i röd granit. Den äldsta vårdan, som står på ursprunglig plats, är från 1853 och den yngsta från 2000-talet. I övrigt är det en jämn spridning från 1920-talet och fram till 2000-talet. Den dödes hemort anges på de flesta vårdarna. Titlar som finns på vårdarna är riksdagsmannen (2), furiren, ingenjören (2), hemmansägaren, f d handlaren, tandläkaren, överläkaren, professor av nordstjärneordern, bonden, fanjunkaren, kapten och riddaren, banktjänstemannen, kommunalordföranden, historikern och författaren samt kaptenen vid flygvapnet och Riddare av Finlands Vita Rosen Ordern.

Gravvård i kvarter VI. Här ligger fyra generationer begravda (KI Tveta kyrkog 089)

Gravvård i kvarter VI. A. Svensén var Riddare av Finlands Vita Rosens Ordern (KI Tveta kyrkog 078)

Övrigt

Två riksdagsmän har sina familjegravar i kvarteret, familjen Danielson och familjen Svensén. Här finns en sten från 1812, ej på ursprunglig plats, uppställd mot kyrkogårdsmuren. På stenen står det ”från Bösebo född 1738 död 1812

Kulturhistorisk bedömning

Kvarterets västra del, längs kyrkogårdsmuren, har sedan mitten av 1800-talet används som område för familjegravar för socknens övre skikt. De påkostade äldre gravvårdarna är betydelsefulla för förståelsen av kyrkogårdens historia. Vid 1900-talet början användes resten av kvarteret för allmänna gravplatser. Av detta finns idag inga spår. På 1930-talet ordnades östra delen av kvarteret upp och här skapades platser för familjegravar. Flera av gravplatserna omgärdades av stenramar och häckar. Senare har grusgravarna såtts igen och nya begravningar har skett i området. Flera för socknen betydelsefulla släkter så som familjen Danielson och Svensén har sina familjegravar här. I kvarteret finns många spännande titlar så som riddare av nordstjärneorden och Riddare av Finlands Vita Rosens Orden. Flera av gravvårdarna i kvarteret bär på starka lokal-/personhistoriska värden. Vårdar från 1800-talets mitt och tidigare bör föras in på inventarieförteckningen. Rester av omgärdningar i form av stenramar bör bevaras.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Tveta kyrka uppfördes under medeltiden och sedan dess har sockenborna begravts på kyrkogården. Inga spår av dess äldsta tid är dock bevarade. En vandring över kyrkogården kan berätta om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner och synen på döden under 1800- och 1900-talen. Gravvårdarna rymmer information som handlar om person- och/eller lokalthistoria i form av personnamn, ort-/gårdsnamn och titlar. På Tveta kyrkogård förekommer titlar som exempelvis hemmansägare, handlare, skomakaremästare riksdagsman, riddare och professor vilka alla vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gårds- eller bynamn finns angivet på det stora flertalet vårdar.

Kyrkplatsens placering i landskapet och utformningen av kyrkogården skapar tillsammans med klockstapeln, kyrkogårdsmuren, trädkransen, de gamla kyrkstillarna och skolhuset en värdefull kulturmiljö.

Tveta kyrkogård kännetecknas av de förändringar som gjorts under 1900-talet. I början av 1900-talet fanns sannolikt köpegravar endast öster om koret och längst i väster. I övrigt bör kyrkogården ha bestått av allmänna gravplatser med gravvårdar av trä som var tätt placerade. Fotografier från 1920-talet visar ännu den strukturen. Någon gång på 1930-talet uppordnades, större delen av kyrkogården. Grus- eller jordbelagda gångar skapades som åtskilde de olika kvarteren. Gravvårdarna ordnades i raka rader. I slutet av 1940-talet gjordes ytterligare en uppordning av kyrkogården. Sannolikt var det i samband med detta som trävårdarna på södra sidan försvann. På 1970-talet såddes gravplatser in med gräs och gravplatsomgärdningar togs bort. Enstaka bevarade stenramarna berättar om kyrkogårdens tid som gruskyrkogård.

Hur material och utformning av gravvårdar varierat under olika tider illustreras av kyrkogårdens gravvårdar. På Tveta kyrkogård finns gravvårdar från andra halvan av 1800-talet och fram till idag. Hela kyrkogården har brukats kontinuerligt vilket har skapat en kyrkogård där gammalt och nytt möts. De vårdar som är från 1800-talets mitt eller tidigare, samt gjutjärnskorset, bör tas upp på församlingens inventarieförteckning. På Tveta kyrkogård finns ovanligt få äldre gravvårdar bevarade. De som ännu finns på kyrkogården bör om möjligt bevaras på plats som en länk till platsens historia. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Tveta kyrkogård tillsammans med kyrkan, klockstapeln de gamla kyrkstillarna och skolhuset skapar en värdefull kulturmiljö.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt topografiskt arkiv, Riksantikvarieämbetet Stockholm.

Kalmar läns museums topografiska arkiv.

Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetets digitaliserade bildarkiv.

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Persson, Eva. Glittrande glasprakt i sorgen. Hemslöjden 2005/5

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Jonny Carlsson samt f d kyrkvaktmästare Evy Schultz